

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie

Jubilea a zprávy

Pokroky matematiky, fyziky a astronomie, Vol. 24 (1979), No. 4, 223--227

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/137807>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 1979

Institute of Mathematics of the Academy of Sciences of the Czech Republic provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This paper has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://project.dml.cz>

- [12] OREAR, J.: *Fundamental physics*. New York, 1967 (přeloženo 1977 do slovenštiny).
- [13] FUKA, J.: *Doplňk k učivu fyziky pro 4. roč. gymnázia*. SPN, Praha, 1974.
- [14] BONDI, H.: *Assumption and Myth in Physical Theory*. Cambridge, 1967.
- [15] REKVELD, J.: *Relativité. L'enseignement actuel de la physique*. Paris, 1965 (Publications L'O.C.D.D.2)
- [16] MESSEL, H.: *Physics*. (Senior Science for High School Students.) Sydney, 1966.

jubilea zprávy &

STO LET OD NAROZENÍ PROF. PhDr. JANA VOJTĚCHA

Dne 5. srpna 1879 se narodil v Kyjově na Moravě v rodině bednáře Jan Vojtěch, autor výborných a moderně pojatých učebnic geometrie pro střední školy a řádný profesor matematiky na Vysoké škole inženýrského stavitelství při Českém vysokém učení technickém v Praze.

Po pěti letech českoněmecké obecné školy v Kyjově chtěl studovat z finančních důvodů na místním německém nižším gymnáziu, nakonec se rozhodl pro české gymnázium v Uherském Hradišti, kde studoval v letech 1890/91 až 1897/98 vždy s vyznamenáním. Ačkoliv jej zajímaly všechny předměty, obrátil se ve vyšších třídách k matematice, které se věnoval nad požadavky tehdejšího učebního plánu. Maturoval 23. 7. 1898 s vyznamenáním a na podzim roku 1898 se zapsal na filozofickou fakultu pražské univerzity, kde studoval osm semestrů do roku 1901/02 matematiku (u prof. F. J. Studničky a prof. Ed. Weyra, tehdy docenta univerzity) a fyziku (u profesorů V. Strouhala a V. Kolářka). Jeho zájem se rozšířil také na astronomii, meteorologii, chemii, psychologii, filozofii aj. K aprobaci pro učitelství na středních školách odevzdal domácí úlohy, a to z matematiky „Konstrukce plochy druhého stupně procházející devíti daný-

mi body“ (od Ed. Weyra) a z fyziky „O pružnosti krystalů“ (od V. Strouhala). Po klauzurních a ústních zkouškách (u F. J. Studničky a V. Strouhala) dosáhl 15. 12. 1902 s výborným prospěchem učitelské způsobilosti pro matematiku a fyziku na českých vyšších středních školách. Dne 14. 8. 1902 byla schválena jím předložená disertační práce „O existenci diferenciálního poměru a omezeného integrálu u funkcí jedné reálné proměnné“. Po vedlejších rigorosních zkouškách z filozofie (u T. G. Masaryka a F. Drtiny) a hlavních z matematiky a fyziky (u F. J. Studničky a V. Strouhala), vše opět s výborným prospěchem, byl 13. 12. 1902 prohlášen doktorem filozofie.

Ještě během studií suploval (od 12. 5. 1902) na akademickém gymnáziu v Praze, na českém státním gymnáziu na Malé Straně (od 19. 9. 1902 do 15. 9. 1903). Později v Olomouci (od 12. 10. 1903 do 31. 8. 1904) a jako skutečný učitel české zemské reálky v Lipníku nad Bečvou (od 1. 9. 1904 do 30. 8. 1907). Toužil po střední škole v Praze nebo v její blízkosti, nakonec byl od 1. 9. 1907 profesorem tehdy založené II. české státní reálky v Brně (na Křenové), kde podle svědectví ředitele byl vzorem učitele a vychovatele.

Dne 15. 3. 1909 předložil na české vysoké škole technické v Brně (dále VŠT) habilitační práci „Typy a kontinuální grupy kolineací v prostoru třírozměrném“. Po habilitačním řízení (prof. K. Zahradník, M. Lerch a M. Pelíšek) byl jmenován 30. 8. 1909 soukromým docentem ryzí matematiky. Od roku 1909/10 konal docentské přednášky zaměřené na geometrii v rozsahu 2, popř. 3 hod. týdně. Od 27. 12. 1912 přednášel jako honorovaný docent Základy vyšší matematiky s cvičeními pro odbor chemického inženýrství, po smrti prof. K. Zahradníka suploval

přednášky z matematiky II., popř. I. kursu. V roce 1919/20 pak přednášel na nově zřízené Vysoké škole zemědělské a v roce 1920/21 také pro odbor architektury.

Po návrzích profesorského sboru VŠT v Brně byl zde 25. 10. 1915 jmenován titulárním mimořádným profesorem, 25. 2. 1918 mimořádným profesorem při I. matematickém ústavu a 12. 1. 1920 řádným profesorem. Asistenty ústavu za jeho působení v Brně byli doc. dr. Václav Simandl (1916—18), ing. A. Bratránek (1918—19), dr. Vojtěch Jarník (1919—21) a dr. Jiří Klapka (1921—23).

Po smrti Matěje Norberta Vaněčka (30. 1. 1859—15. 9. 1922) byl jmenován 26. 7. 1923 řádným profesorem matematiky na Vysoké škole inženýrského stavitelství (VŠIS) při ČVUT, současně se stal od šk. r. 1923/24 přednostou II. ústavu matematiky. Přednášel střídavě s prof. J. Kloboučkem (22. 1. 1875—18. 4. 1939) matematiku I. a II. kursu pro posluchače VŠIS a Vysoké školy speciálních nauk (pro ty pak pouze matematiku I). Jeho asistenty byli doc. dr. Václav Hruška (1923/24—27/28), Mojmir Sýkora (1928/29—33/34), ing. František Křeček (1934/35—37/38) a Karel Černý (1938/39—1948/49).

Po zavření českých vysokých škol 17. 11. 1939 byl prof. Vojtěch dnem 1. 8. 1940 dán, stejně jako ostatní vysokoškolské profesory, na tzv. dovolenou s čekatelným, tj. do nucené výslužby. Během okupace připravoval v Jednotě čs. matematiků a fyziků v Praze nové vydání dvoudílné učebnice *Základy matematiky ke studiu věd přírodních a technických* a společně s prof. Vyčichlem a Valouchem pracoval pod reformními snahami o střední školu na budoucím znovuoctvení českých vysokých škol po 2. světové válce. Od října 1944 do dubna 1945 přednášel vysokoškolskou matematiku pro Elektrotechnický svaz za účasti asi 400 inženýrů a jiných zájemců.

Hned po 9. květnu 1945 se znovu vrátil na vysokou školu a pokračoval v pedagogické činnosti až do odchodu do výslužby koncem šk. roku 1948/49. Nebyl v té době již zcela zdrav (cukrovka) a zemřel 19. 1. 1953 v Praze.

Vědeckou a odbornou práci prof. Vojtěcha lze rozdělit (nepřihlíží-li se k nematematickým pracím) na tři skupiny, které úzce souvisejí s jeho učitelskou činností.

1. Je to především soustava učebnic geometrie pro vyšší třídy středních škol, sepsaná na vyzvání výboru JČMF. Jsou to učebnice pro IV.—VII.

třídou gymnázií a reálných gymnázií, popř. reálných škol. Učebnice pro IV. a V. třídu obsahují základy geometrie (v rovině a v prostoru) zpracované na základě elementárních geometrických transformací a jejich grup, pro VI. tř. trigonometrii a pro VII. tř. rovinnou analytickou geometrii s počátky diferenciálního a integrálního počtu. Ohlas na tyto učebnice byl velmi příznivý, takže byly zavedeny až na 90% středních škol a jen do roku 1938 vyšly nákladem větším než 80 000 výtisků.

Jako doplněk a vyvrcholení nových učebnic matematiky vydal společně s B. Bydžovským *Matematiku pro nejvyšší třídu gymnázií a reálných gymnázií* (1912, 180 str.), popř. *pro nejvyšší třídu reálek* (1912, 176 str.), do které napsal geometrickou část 1. oddílu (transformace a grupy, přehled konstruktivních metod, výpočet geometrických veličin a souřadnice), z 2. oddílu části vědoslovné a celý 3. oddíl s historickým vývojem matematiky.

Ve *Sbírci úloh z matematiky pro vyšší třídy středních škol* (opět spol. s B. Bydžovským, 1912, 329 str.) sestavil geometrickou část (130 str.) včetně návodů k řešení a výsledky úloh.

2. Po svém jmenování profesorem VŠT v Brně pokládal za svou povinnost vydat pro posluchače tiskem své přednášky. Tak vznikla nejprve jednodílná, od 3. vyd. v roce 1922 a 1923 již dvoudílná učebnice *Základy matematiky* (Knihovna spisů mat. a fyz., sv. 2 a 7, a příručka *Přehled vyšší matematiky* (Promberger, Olomouc 1926). Vzhledem k nutné potřebě po osvození v roce 1945 vyšly oba díly několikrát v nezměněném vydání, i když prof. Vojtěch připravil rozsáhlé doplňky a poznámky pro tato vydání. Recenze B. Hostinského v *Časopise 46* (1917) byla velmi příznivá, nepříznivý posudek M. Lercha v *Časopise 50* (1921), byl vyvolán snad spíše povahou a nemocí recenzenta než skutečnou hodnotou knihy, která byla napsána jako učebnice pro techniky, a musela proto zachovat střední cestu mezi protikladnými požadavky úplné matematické přesnosti a přístupnosti výkladu pro začátečníky. Navíc je učebnice doplněna mnoha příklady pro další procvičování přednesené a prostudované látky.

3. Také vědecká a odborná práce je poznamenána dvojí učitelskou profesí. Učitelství na střední škole přivedlo jej k hlubšímu studiu elementární matematiky a jejímu vyučování (4 pojednání). Pak již šlo o geometrické práce z teorie

transformací a jejich grup, z teorie křivek šestého stupně a z projektivní geometrie (11 pojednání).

Hlavním dílem je souborný spis *Geometrie projektivní* (XIX. sv. knižnice Sborník JČMF v Praze, 1932, 880 str. a 85 obr.). V knize je jednotný obraz projektivní geometrie podle dosažených výsledků, zejména logické základy, projektivní transformace, při syntetické i analytické metodě výkladu. Závěr tvoří úvahy z projektivní geometrie prostoru libovolného (konečného) rozměru. Z každého posudku o tomto kompendiu je patrné, že šlo o knihu příznivě se odlišující od starších učebnic, přičemž látka je vyčerpána s velkou důkladností. Dokonce bylo navrhováno její přeložení do němčiny nebo francouzštiny.

Závěrem stručného výčtu práce prof. Vojtěcha je nutno se zmínit o tom, že uveřejnil mnoho recenzí knih, zvláště v Časopise. Velmi zajímavá je jeho *Souborná zpráva o matematických publikacích českých za války* (1914—18) (Česká věda 2, 1920) o více než 60 pracích. Matematiku popularizoval prací na heslech pro *Masarykův slovník naučný* (asi 730 hesel), *Technický slovník naučný* (asi 230 hesel) a článkem „Matematika“ v *Pedagogické encyklopedii*, II. díl, 1938. Vedle dvou životopisných článků (*Karel Zahradník, o životě a činnosti jeho*, Časopis 46, 1917, *K šedesátce prof. J. Kloboučka*, Časopis 64, 1935) jeho hlavní činnost záležela ve studiu geometrických prací B. Bolzana (5. 10. 1781—18. 12. 1848), dovršeném vydáním těchto prací v Král. české spol. nauk, 1948 (ale rukopis práce byl odevzdán již 26. 11. 1937). V rukopise zůstala kniha *Elementární geometrie s vědeckého hlediska*.

Za své vědecké práce byl již v roce 1911 zvolen dopisujícím členem matematicko-přírodovědecké třídy Král. české spol. nauk, od roku 1923 byl jejím mimořádným členem. V roce 1934 byl zvolen členem matematického odboru Národní rady badatelské v Praze. Jeho práce v JČMF od přednáškové činnosti ještě v době studií, později v Brně i po příchodu do Prahy, až k terminologické komisi a práci ve výboru byla po zásluze odměněna čestným členstvím. Účastnil se řady sjezdů českých přírodopytčů a lékařů. Na sjezdu matematiků zemí slovanských v Praze 1934 a na Mezinárodním sjezdu pro dějiny věd reálných v Praze 1937 již vystoupil s výsledky studia Bolzanových geometrických pojednání.

Prof. Vojtěch obohatil svou práci matematickou i technickou vědou a velice přispěl k výchově značného počtu našich inženýrů za svého působení

v Brně i v Praze. Hlavním rysem jeho povahy byla zásadovost se snahou pravdivě postihnout veškeré tehdejší dění, které prožíval. Byl přesvědčen, že nejlepší cestou za vzděláním je pilná a houževnatá samostatná práce. Pro vše to na něj stále vzpomínáme a připomínáme si jeho celoživotní dílo. *)

Karel Drábek

SEDMDESÁTINY DOC. JOSEFA VESELKY

V dubnu tohoto roku se dožil doc. RNDr. Josef Veselka 70 let; toto životní jubileum oslavil jako aktivní pedagog, který se dosud činností účastní života katedry.

Středoškolská studia absolvoval ve svém rodišti, na reálce v Olomouci. Zanedlouho po maturitě se přestěhoval do Prahy, kde začal studovat na přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Již v prvních letech studia se aktivně zapojil do práce v seminářích a účastnil se práce v Matematickém ústavu. Po ukončení studií předložil doktorskou disertační práci o záměnnosti členů nekonečných řad. Působil pak nejprve jako výpomocný učitel a později jako středoškolský profesor na již tehdy významné karlínské reálce. Za jeho delšího působení na tomto ústavu se projevil jeho výrazný zájem o nejlepší metodu výkladu náročných partií matematiky. Tento jeho zájem se stal později jeho zaměřením jako vysokoškolského učitele.

Dalším zdrojem jeho pracovních úspěchů a rozsáhlým polem pro uplatnění nejen odborných, ale i politických zájmů doc. Veselky bylo šíření, propagace i popularizace výsledků sovětské vědy. Po krátkém období, kdy byl v 50. letech tvrdě politicky i občansky postižen, dostalo se mu uznání i možnost, aby jako redaktor časopisu *Sovětská věda — Matematika — Fyzika — Astro-*

*) Při koncipování této vzpomínky použil jsem *Zprávy o životě a činnosti PhDr. Jana Vojtěcha* (vlastní životopis do roku 1939), který mi z pozůstalosti s nevšední ochotou zapůjčil jeho syn ing. Jaromír Vojtěch. Také z rozhovorů s ním jsem se dozvěděl mnoho zajímavých podrobností. Za vše mu upřímně touto cestou děkuji.

nomie tento svôj zájem realizoval. Kedyž v roce 1954 nastoupil jako asistent na katedře matematiky FEL ČVUT, byl směr jeho práce v hlavních rysech určen. Pracoval v redakční radě časopisu *Pokroky matematiky, fyziky, astronomie*, stal se vedoucím redaktorem časopisu *Práce ČVUT* (později *Acta Polytechnica*), přitom však nepřestával být vynikajícím učitelem, který na vysoké škole využíval nejen svých bohatých pedagogických zkušeností, ale i své široké odborné erudice. Vynikající výsledky jeho pedagogické práce, jeho činnost v metodice výuky matematiky a v popularizaci výsledků sovětské vědy vedly v roce 1969 k jeho jmenování docentem.

Doc. Veselka publikoval několik desítek referativních prací, popularizujících článků s metodickým obsahem a několik původních prací. Je autorem nebo spoluautorem řady skript a učebních pomůcek. Jeho publikační aktivita byla určována profilovými potřebami časopisů, které jako redaktor řídil a pedagogickými požadavky na fakultě.

Pracovní elán doc. Veselky, obětavost a pracovní výkonnost, kterou si stále zachovává, jeho pochopení pro potřeby fakulty a snaha po dosažení neformálních výsledků v pedagogické a výchovné práci se studenty mu získala autoritu a oblibu. S. Veselka vykonal mnoho užitečné práce ve výchově inženýrů na fakultě, v metodice vyučování matematiky a v popularizaci sovětské vědy v ČSSR.

Přejeme mu dlouhá léta zdraví a aktivní činnosti a sobě přejeme, aby ještě dlouho zviřoval hladinu ustálené rutiny svými znepokojujícími náměty k diskusím a zamyšlení.

Jiří Gregor

RNDr. ŠTEFAN MALINA ŠESTDESIATROČNÝ

Dňa 23. februára 1979 sa v plnom zdraví a svezosti telesných i duševných síl dožil šesťdesiatky RNDr. Štefan Malina, CSc. vedúci Kabinetu teórie vyučovania matematiky a deskriptívnej geometrie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

RNDr. Štefan Malina pochádza z desaťčlennej robotníckej rodiny z Komjatíc; otec bol železničným zriadencom. Po ukončení štúdia na učiteľskom ústave v r. 1939 pôsobí najskôr na ľudovej škole a po získaní aprobácie z matematiky, rysovania a kreslenia odchádza učiť na meštiansku školu. Jeho túžba po vysokoškolskom vzdelaní realizovala sa až po oslobodení. V roku 1945 zapísal sa ešte ako dôstojník československej armády v zálohe na štúdium matematiky a deskriptívnej geometrie na Prírodovedeckej fakulte Slovenskej univerzity, kde aj štúdiom v r. 1951 ukončil.

Už ako vysokoškolský študent dosahoval veľmi dobré výsledky v štúdiu najmä deskriptívnej geometrie a preto v r. 1949 bol prijatý za pomocného asistenta a neskôr odborného asistenta na Matematický ústav bývalej Pedagogickej fakulty Slovenskej Univerzity v Bratislave. V tomto období sa intenzívne venuje nielen odbornej, ale aj pedagogickej a ideovo-politickej práci. Účinne pomáha pri budovaní odborov a ČSM. V r. 1949 zúčastnil sa so študentami budovania Trate mládeže. Jeho brigáda bola v auguste vyznamenaná pri príležitosti piateho výročia SNP a ako najlepšia dostala názov 120. brigáda TM K. Gottwalda.

K veľmi plodnému rozmachu tvorivej pedagogickej práce RNDr. Štefana Malinu prichádza v rokoch 1953 až 1959 na Fakultu prírodných vied Vysoké školy pedagogickej v Bratislave. Tu sa ako odborný asistent katedry matematiky zaslúžil o výchovu veľkého počtu kvalifikovaných učiteľov matematiky a deskriptívnej geometrie na školách všetkých stupňov. Prednáškové povinnosti pre riadnych poslucháčov, vysoko prekračujúce normu, sa mu ešte rozsiahlo rozmnožovali konzultáciami v strediskách diaľkového štúdia rozsiahlych po celom Slovensku, i prednáškami a školeniami v rôznych celoslovenských kurzoch. Takto sa RNDr. Malina značnou osobnou mierou zúčastnil na výchove učiteľov, ktorí dnes pôsobia takmer na všetkých slovenských — a aj neslovenských — stredných a vysokých školách. Jeho práca sa tým však nevyčerpáva. Počas svojho pôsobenia na stredných školách sa podrobne zoznámil s problematikou výuky matematiky a deskriptívnej geometrie a tieto svoje skúsenosti využil v práci pri budovaní jednotnej socialistickej školy. Pracuje v celoštátnych funkciách ako podpredseda celoštátnej komisie pre tvorbu učebných osnov a učebníc. Je to obdobie kedy sa začína jeho profilácia

smerom k metodike vyučovania matematiky a deskriptívnej geometrie. Publikuje stredoškolské učebnice, učebné texty pre poslucháčov a píše články do metodických časopisov. Nechýbal nikde, kde išlo o skvalitňovanie vyučovania matematiky na školách všetkých stupňov a typov. Nazbieral veľa pedagogických skúseností a je vítaným radcom pri jednaníach o vážnych školských otázkach. Určité obdobie viedol tiež bratislavskú redakciu metodicko-odborného časopisu *Matematika v škole*.

Po zrušení vysokých škôl pedagogických prechádza jubilant v r. 1959 na Prírodovedeckú fakultu Univerzity Komenského. Tu sa výlučne venuje teórii vyučovania matematiky a deskriptívnej geometrie. Účinne sa zapája do vedeckej práce pri riešení základných otázok z problematiky teórie vyučovania matematiky. Na základe získaných výsledkov úspešne obhájil svoju kandidátsku dizertačnú prácu a habilitačnú prácu. Veľmi záslužná je jeho práca spojená s organizačným, kádrovým a materiálnym budovaním metodického pracoviska Kabinetu teórie vyučovania matematiky a deskriptívnej geometrie na Matematickej sekcii VR Prírodovedeckej fakulty. Je to jedno z najlepších materiálne a kádrovo vybudovaných pracovísk fakulty tohto druhu, ktoré plní náročné úlohy pri výchove stredoškolských profesorov matematiky a deskriptívnej geometrie.

S bohatou pedagogickou, vedeckou a organizačnou prácou je spojená aj činnosť verejná v rôznych funkciách, ktorá bola ocenená uznaním a vyznamenaniami.

Náš jubilant môže byť plne spokojný s prácou, ktorú v prospech spoločnosti vykonal. Všetci jeho priatelia a spolupracovníci sa tešia, že hodlá s chuťou a obetavosťou naďalej pokračovať v práci, ku ktorej ho priviedla láska k učiteľskému povolaniu.

Do ďalších rokov prajeme mu hodne zdravia, pohodu v osobnom živote a ďalšie pracovné úspechy.

Vladimír Piják

O ČINNOSTI POBOČKY JČSMF V OSTRAVĚ V ROCE 1978

Ve volbách do nového výboru pobočky v prosinci 1977 došlo ve složení výboru jen k nepatrným změnám. Přibyli dva noví členové, ZDENĚK BOHÁČ a PETR BUJOK, a odešel OLDŘICH LANTA.

Činnost pobočky se rozvíjela ve všech tradičních oblastech činnosti JČSMF. Kromě úkolů stanovených plánem na rok 1978, věnoval výbor pobočky nemalou péči přípravě materiálů pro sjezd JČSMF v Popradě. Hovoříme-li o sjezdu, je nutné se zmínit o zvolení K. STACHA do revizní komise ÚV JČSMF a udělení čestného uznání 2. stupně K. BURIANOVÍ. Výbor pobočky s politováním konstatuje, že nebyl akceptován návrh na zastoupení pobočky v ÚV JČSMF, přestože je pobočka co do počtu členů na 4. místě v ČSR.

Pobočka v roce 1978 zabezpečovala po organizační stránce a obsahové náplni již tradiční

Vyučování každému předmětu, tedy i matematice, musí nejen zvětšovat rozsah vědomostí žáků, ale i systematicky, vytrvale a nenásilně vychovávat v nich ty vlastnosti, které jsou nevyhnutelně nutné pro každého člena společnosti.

B. V. GNEDENKO